

תפילת ערבית רשות או חובה?

נח זבולוני

להתפלל תפילת ערבית, אבל אם קרה והתפלל תפילה זו, היא נעשית חובה ועליו להתפלל תמיד.

גברא וחפצא

כדי להבין את דברי הרי"ף ביתר עמקות, יש לעמוד על כוונתו של הרי"ף באומרם שאם התפלל נעשית חובה. האם הכוונה שאם קרה והתפלל תפילת ערבית למרות שלא היה חייב לעשות זאת, גרמה התפילה שהתפלל לכך, שחלה עליו חובה להתפלל אותה מדי ערב, כמו תפילת שחרית ומנחה, או שהכוונה היא שהתפילה גופא נעשית חובה ז.א. אם התפלל תפילת ערבית למרות שאינו חייב, נחשבת התפילה עצמה כתפילת חובה וכל דיני התפילה הכרוכים בה, חלים עליה. במלים אחרות: השאלה היא, האם על הגברא, כלומר האיש המתפלל תפילת ערבית פעם אחת, חלה החובה להתפלל אותה תמיד, או שהחובה חלה על החפצא של התפילה, כלומר שהתפילה עצמה נעשית חיובית, אבל על המתפלל לא חל חיוב להתפלל תפילת ערבית מדי יום ביומו כמו שחלה עליו החובה להתפלל מדי יום תפילת שחרית ומנחה.

לפענ"ד חלוקים הראשונים, הרי"ף והמאירי בעניין זה. הרי"ף סובר כי החיוב לא חל על הגברא, אלא על התפילה, שהיא גופא נעשית חובה ולכן אתי שפיר ומובנים דברי הרי"ף המוסיף ואומר: "ואי טעי הדר לרישא כדאמרינן" ז.א. אם טעה בתפילת ערבית חוזר לראש התפילות כמו ביתר התפילות של שחרית ומנחה, שאם טעה בהן חוזר לראשן. ואילו המאירי על ברכות דף כ"ו אומר: "תפלת ערבית אין לה קבע, פרשו בגמרא. כלומר אין לה זמן קבוע, אלא כל הלילה והטעם שהרי כנגד איברים ופדרים קרבים כל הלילה. ומה שלא אמר תפלת הערב כל הלילה וחפש לשון אין לה קבע, פירשו בגמרא, להודיע שאין לה קבע, כלומר שאינה חובה. וטעם הדבר

בברכות דף כ"ו ע"א במשנה נאמר: "תפלת שחרית עד חצות, ר' יהודה אומר עד ד' שעות. תפלת מנחה עד הערב, ר' יהודה אומר עד פלג המנחה. תפלת ערב אין לה קבע וכו'". על כך אומרת הגמרא בדף כ"ז ע"ב: תפלת הערב אין לה קבע: מאי אין לה קבע, אילימא דאי בעי מצלי כוליה ליליא, ליתני תפלת הערב כל הלילה, אלא מאי אין לה קבע, כמאן דאמר תפלת ערבית רשות, דאמר רב יהודה אמר שמואל תפלת ערבית — רבן גמליאל אומר חובה, ר' יהושע אומר רשות. אמר אביי הלכה כדברי האומר חובה ורבא אמר הלכה כדברי האומר רשות". עכ"ל הגמרא.

במקום ישנה גירסה אחרת לפיה במקום "ורבא אמר הלכה כדברי האומר רשות", נאמר: "ורבא אמר", הגירסה במלואה: "ס"א רשות והלכתא כדברי האומר חובה ורבא אמר הלכה כדברי האומר רשות". לפי גירסה זו ההלכה היא שתפילת ערבית היא רשות, כי ההלכה היא כרב באיסורין ותפילה שייכת לסוג זה.

גם התוספות בעמוד הנ"ל בד"ה, "והלכתא כוותיה דרב" אומר: "ונראה דלכך תקנו פסוקים וקדיש בין גאולה לתפלה, דרשות היא". עכ"ל התוספות. כלומר, מכיון שתפילת ערבית היא רשות, לכך תקנו פסוקים וקדיש, שאין בתפילות שחרית ומנחה ולא הוי הפסק, כי תפילת ערבית היא רשות.

הרי"ף על ברכות, פרק תפלת השחר, פוסק דתפלות ערבית רשות והלכתא כרבא, ומוסיף ואומר: "מיהו הני מילי היכי דלא צלי ליה כלל, אבל היכא דצלי ליה לתפלת ערבית כבר שווייה עליה חובה וכו'". גם הרא"ש במקום מביא את לשון הרי"ף.

ממבט ראשוני בדברי הרי"ף אפשר לכאורה לפרש ולהבין כי תפילת ערבית היא רשות אם לא התפלל מעולם תפילה זו, ואז אין עליו חובה

את סדר תפילת ערבית וז"ל: "בערב כל העם יושבין והוא (כלומר הש"ץ — ג.ז.) עומד ואומר והוא רחום וכו', ברכו את ה' המבורך וכו', והם עונין ברוך ה' המבורך לעולם ועד וכו' ומתחיל לפרוס על שמע ואומר קדיש ואחר כך הכל עומד דים ומתפללין בלחש וכשמשלימין אומר קדיש והן נפטרין, ואין חוזר להתפלל בקול רם ערבית לפי שאין תפלת ערבית חובה, לפיכך לא יברך ברכות לבטלה שאין כאן אדם שנתחייב בהם כדי להוציאו ידי חובתו". עכ"ל הרמב"ם.

מדבריו האחרונים של הרמב"ם משתמע לכאורה כי הוא סובר כדברי הרי"ף, כלומר שתפילת ערבית, למרות שהיא רשות, נעשית חובה אם התפלל. אולם לאחר עיון בהלכה אין ראייה מדברי הרמב"ם לא לכאן ולא לכאן, כלומר לא לסברת הרי"ף כפי שהסברנו ולא לסברת המאירי. רי. ההלכה אומרת, וכך פוסק הרמב"ם, כי הש"ץ מוציא בתפילתו את האדם שאינו יודע להתפלל, אבל מי שידע להתפלל אין החזן מוציאו. משום כך עלינו להגיד, כי ברמב"ם מדובר באדם שאינו יודע להתפלל ולכן מי שאינו יודע להתפלל אינו טועה וגם אינו מתפלל ודו"ק.

גם כן, שלא הותקנה אלא כנגד איברים ופדרים שאין מעכבים את הקרבן והואיל ונזרק דמן אם נטמאו או אבדו כשר הקרבן, ומכל מקום אעפ"י שאינה חובה, ושאר רב פסק כן בגמרא, כתבו הגאונים שאם התפלל פעם אחת קבעו עליו חובה וכו'". עכ"ל המאירי. מדבריו משתמע שהוא סובר שאם התפלל פעם אחת, למרות שלא חייב היה להתפלל תפילת ערבית שהיא רשות, חלה עליו החובה להתפלל תפילה זו תמיד, כלומר החובה חלה על הגברא, דהיינו על המתפלל, שכן הוא אומר בפירוש שאם התפלל פעם אחת (ההדגשה שלי — ג.ז.).

הרמב"ם ב"יד החזקה" הלכות תפלה פרק א' הלכה ו' פוסק שתפילת ערבית היא רשות וז"ל: "ואין תפלת ערבית חובה כתפלת שחרית ומנחה ואף ע"פ כן נהגו כל ישראל בכל מקום מושבותיהם להתפלל ערבית וקבלוה עליהם כתפלת חובה". עכ"ל הרמב"ם. הרמב"ם מוסיף את המלים "וקבלוה עליהם כתפלת חובה", מדבריו אלה משתמע שאם התפלל פעם אחת, לא חלה עליו החובה, אלא עליו לקבל גם להבא לעשות זאת. בהלכות תפלה פ"ט הלכה ט' מביא הרמב"ם

לכל באי ישרון

ולבית ישראל

בכל אתר ואתר

ברכת חג כשר ושמח

מערכת "טורי ישרון"